
BESZÁMOLÓ

KNOWLEDGE AND POWER – 7TH INTERDISCIPLINARY SYMPOSIUM ON KNOWLEDGE AND SPACE¹

(Heidelberg, Németország, 2009. június 17–20.)

CZIRFUSZ MÁRTON

Peter Meusburger, a Heidelbergi Egyetem Földrajz Intézetének szeniorprofesszora az elsősorban a társadalomföldrajzosok új generációjának szervezett tízéves Hettner-Lectures sorozat után újabb nagyszabású vállalkozásba fogott. A 2006 és 2010 között a Klaus Tschira Foundation támogatásával megrendezésre kerülő *Knowledge and Space* sorozat tíz szimpóziuma a tudás keletkezésének, terjedésének és felhasználásának kérdéseivel foglalkozik, különös tekintettel ezek térbeli vonatkozásaira. A négynapos rendezvényeken mintegy 15–20 előadó tart egyenként fél-órás előadást, amelyeket negyedórás vita követ, az egy szekcióba tartozó 2–3 előadás végén pedig háromnegyedórás általános vitára kerül sor. Ez a forgatókönyv teszi lehetővé, hogy a sokféle szakterületről, a világ különböző országaiból érkező előadók és a hallgatóság jobban elmélyedjen a témákban, és megtalálja az előadások közötti összefüggéseket. Egy-egy szimpóziум előadásai később tanulmánykötet formájában a Springer Kiadó gondozásában jelennek meg.

A 2009. júniusi, hetedik szimpóziумra (*Knowledge and Power*) a tudás és a hatalom összefüggéseivel foglalkozó előadókat hívtak meg a szervezők Heidelbergbe. A sorozat egészével összehasonlítva a geográfusok felülreprezentáltak voltak; a 16 előadóból heten földrajzosok, emellett antropológus, nyelvész, pszichológus, szociológus, teológus és asszirológus beszélt kutatásairól.

A tizenhat előadást a szervezők hat szekcióba (Tudás és hatalom: elméleti megfontolások, Politika és tér I–II., A vallás hatalma, A kapitalizmus erősítése, Kommunikáció és publikáció: a hatalom alapja) sorolták be. Bár a szekciókon belül is viszonylag erős kapcsolódásokat lehetett felfedezni (ezek kidomborítását segítették a szekcióvégi viták), sokszor szekciókon átívelő kérdések is azonosíthatók voltak; ezek szubjektív jellegű bemutatását tartalmazza a beszámoló további része.

Általános–egyedi, távolság–közelség

A társadalomföldrajz egyik örökvényű ellentétpárja a helyek-terek egyedisége és az ezzel szemben álló általános törvényszerűségek megfogalmazása, ami a hatalom és a tudás viszonylatában is értelmezhető. A konferencia előadásai közül elsősorban a földrajzosok érintették a kérdéskört, ám sokkal inkább a két fogalom közötti átjárhatóság bemutatását hangsúlyozva. *John Agnew* előadásának központi állítása szerint például a világpolitikai ismereteink megkérdőjelezhető egyediségek általánosításán alapulnak, ami jól tetten érhető az amerikai (az Egyesült Államokban megfogalmazott) geopolitika globális kiterjesztését szolgáló projektekben (lásd az afganisztáni és az iraki háborút). Hasonló térségi szintek közötti információ- és hatalom-kiterjesztési eljárásokat elemzett kritikai szemszögből *Jeremy Crampton* a társadalomföldrajzi tematikus térképek ábrázolási módszerei (felületkartogram és izovonalak) kapcsán. Az ismeretek általánosításának más vonulatát mutatta be *Trevor Barnes* az amerikai hírszerzésnél a második világháború alatt és után készült országismertető megírásában (lásd ma a CIA World Factbookot) a földrajzos munkatársak, pl. *Richard Hartshorne* szerepét és tudományfelfogását vizsgálva; valamint *Anssi Paasi* az egyetemi élet és a publikációs lehetőségek és elvárások nemzetköziesedését (nemzetközi egyetemi rangsorok) és az angloamerikai hegemonia (ISI citációs indexek) kiterjesztésének következményeit elemelve.

A fenti kutatási témák a hatalomhoz és tudáshoz való közelség–távolság vizsgálatába is átvihetők, mint ahogy *Peter Meusburger* konferenciafelvezetőjében utalt rá. *Nico Stehr* szociológus elméleti jellegű előadásában megállapította, hogy fokozatosan növekszik a távolság a tudományos és a mindennapi tudás között (többek között a *small science*-et felváltotta a *big science*); ugyanakkor a társadalomföldrajzban ezzel mintegy ellentétesen egyre többen fordulnak a „mindennapi” életben, nem földrajzosok által teremtett földrajzokhoz. *Derek Gregory* előadása szemléletesen mutatta be az iraki háború példáján a földrajzi tudás, a hadsereg hatalomgyakorlása és ennek kommunikációja révén konstruált terek és földrajzok közötti kapcsolatokat.

Foucault, biopolitika, kirekesztés

Michel Foucault munkássága a társadalomföldrajzi elméleti és gyakorlati kutatókra is nagy hatással volt, amelyre több előadó is épített. *Derek Gregory* egyrészt Foucault-nak a fogalmak genealógiájáról vallott nézetét használta fel a Közel-Kelet jelentésváltozásainak megragadásában; Edward Saidra is hivatkozva bemutatta, hogyan vágott rendet a Nyugat az utóbbi évszázadokban a Közel-Kelet világában, többek között a térség térképi-terepi felmérésével. Ezen túl a foucault-i biopolitika-koncepció alapján világított rá, hogy az iraki invázió minden egyes mozzanatában az emberi testek vagy azokra való utalások jelennek meg – egyrészt az iraki hatalom fenntartásának és kiterjesztésének kulcsszereplőin (a hadsereg vezetőin)

keresztül, másrészt az általuk gyakran használt orvosi analógiákban (pl. az iraki ellenállás, mint rák vagy fertőzés, amelyet sebészi eszközökkel kell megszüntetni).

Sarah de Leeuw a világ egy teljesen más vidékén, Kanada Brit Columbia tartományában vizsgált hasonló biopolitikai természetű folyamatokat. Előadásában az ottani őslakosságot a nyolcvanas évek közepéig az iskolai oktatás és nevelés során „gyarmatosító” gyakorlatokat mutatta be, amelyekkel kifejezetten az emberi testre irányulva az indián gyerekeket „modern” fehér felnőttekké próbálták meg átfőrnálni.

Ennek a témának a kapcsán is felmerült a kirekesztés és a hatalommal szembeni ellenállás kérdésköre, keveredtek az optimistább és a pesszimistább álláspontok. *Nico Stehr* szerint Foucault műveiben alábecsüli az egyén és a társadalom ellenállásra való képességét, *Dale Eickelman* pedig hangsúlyozta a muszlim közösségekben az oktatás és a tömegkommunikációs eszközök elterjedésével a vallási és politikai hatalmi harcok és viták nyitottabbá válását, de legalábbis áthelyeződését. Ezzel szemben *Sarah de Leeuw* esettanulmánya a „fejlett világ” esetében is épp ellenkező jelenségeket tárt fel, és *Anssi Paasi* sem volt túl bizakodó a tudományos életben az angolszász hegemonia csökkenésében.

Esztétikum, kommunikáció, vallás

Hatalom és tudás összeér az esztétikummal, a vallással, valamint a kommunikációs formákkal és gyakorlatokkal. Ezek bonyolult összefüggéseit több előadó is érintette.

A tudás soha nem tiszta és objektív, mindig minőségi tartalma is van. *Trevor Barnes* mutatott rá arra, hogy még az objektívnek és semlegesnek tűnő (vagy magát annak láttatni kívánó) christalleri központi helyek elméletében is mennyire jelen van az esztétikum (például a modell hatszögeinek szépségében), *Tim Cresswell* pedig hozzászólásában utalt az esztétikum legkülönbözőbb tudományterületeket és tudományágakat összekapcsolni képes szerepére. Ugyanígy a szépség keresése jelent meg *Stefan Maul* előadásában, amelyben az ókori béljósági gyakorlatokban elemezte a májak szépsége, felépítésének rendje és a jóslási vizsgálat tudományos racionalitása közötti nagyon szoros kapcsolatokat.

Stefan Maul azon fontos megállapítását, hogy a világi–vallási dichotómia feltételezése nem biztos, hogy elősegíti a kutatási kérdések megfelelő módon való kezelését, a szimpózium két teológusának előadásai is alátámasztani látszottak. *Klaus Tanner* a vallási tudást a hatalom teremtéséről, elosztásáról és legitimálásáról szóló kommunikációs formaként definiálta, kifejezetten világi gondolkodókra (pl. Max Weberre vagy Foucault-ra) hivatkozva hangsúlyozta a vallás és a kommunikáció szerepét a „társadalmi rend” megvalósításában. Véleménye szerint (ezen a ponton egyetértve *Dale Eickelman* és *Robert Jarrett*el) a vallás erejét a politikai jelenségekről szóló vitákba is szükséges volna integrálni, hiszen a valláshoz kapcsolódóan a világitól eltérő hatalmi viszonyok is megjelennek (például a gyengék az erők). A vallás hatalmát érzékletesen mutatta be *Robert Jarrett* azon az egyesült államokbeli példán, hogy hogyan terjedtek el Új-Angliából a Mennyei Királyság eljövételét hirdető

millennialista nézetek, és ezek hogyan járultak hozzá az amerikai politikai küldetés-tudat ideológiai háttérének megtámogatásában.

Az elméleti jellegű, a kommunikációs gyakorlatokat középpontba helyező előadások közül a nyelvész *Ingo Warnke* szerint a beszéd és a nyelv maga is korlátozza a tudás átadásának folyamatát; a nyelv legnagyobb ereje, hogy határokat szab a közlésnek.

Összességében ellentétes álláspontok fogalmazódtak meg, amelyek a hatalom, a tudás felvilágosodás korszakában eredeztethető lehetőségként való megélése (*Nico Stehr, Wolfgang Scholl*), valamint a hatalom és tudás korlátozóként, elnyomóként (*Ingo Warnke*) való nézete között ingadoztak.

Történeti kontextus

Foucault munkásságához is kapcsolható, hogy több kutató hangsúlyozta témája történetiségét, elemezte a múltbeli és a jelenbeli tudás közötti viszonyokat. Egyes előadóknál a megközelítés kézenfekvő: *Stefan Maul* asszirológus ókori mezopotámiai példán mutatta be, hogy a tudományosan megtervezett és kivitelezett jóslási eljárások milyen módon segítettek az uralkodónak és tanácsadóinak politikai döntéseik meghozatalában, vajon miért lehetett sikeres egy, a mai szemmel abszurdnak és nem racionálisnak tűnő gyakorlat. A hatalom és a tudás közötti hasonló viszonyokat elemzett *Jürgen Wilke* a 20. századi médiafelügyeleti változások, *Hans-Jürgen Krysmanski* pedig az új kapitalista gazdasági elit és a hozzá kapcsolódó hatalmi relációk tekintetében.

A társadalomföldrajz történetének egy-egy szeletét feldolgozó, a konferencián bemutatott kutatásokban a történetiség annak a kapcsolatnak a vizsgálatán keresztül jelent meg, hogy az egyéni életutak (és az azokban összegyűlt tudások) hogyan viszonyulnak a tudomány „egészének” alakulásához. *Graeme Wynn* két szerző két műve (*G. P. Marsh: Man and Nature* és *R. Carson: Néma tavasz*) alapján vizsgálta, hogy a könyvek eredményezhetnek-e forradalmat a tudományban. Annak ellenére, hogy az említett két mű, legalábbis bizonyos körökben, rendkívül pozitív fogadtatásra talált, *Wynn* válasza egyértelműen nemleges volt. Ezzel szemben *Trevor Barnes* vizsgálatai alapján az egyes személyek szerepe nem elhanyagolható. Előadásában két klasszikus, *Edward Ullman* és *Walter Christaller* második világháború alatt a háborús érdekeket is szolgáló tevékenységét elemezte. Ugyan a hangsúlyt a háborúra mint a tudományt és a tudást átformáló eseményre helyezte, azonban elengedhetetlennek láttatta a személyeket és a személyes életutakat középpontba helyező, de legalábbis figyelembe vevő elemzéseket.

A történetiség másik irányaként *Anssi Paasi* előadása nyomán élénk vita bontakozott ki a tudományos (ezen belül a földrajzi) tudás teremtésének és terjedésének-terjesztésének időbeli vonatkozásairól. Ennek egyik oldalán az akár évezredek óta meglévő tudás és gyakorlatok (lásd *Stefan Maul* már említett kutatási területét), vagy a *Paasi* által hivatkozott, több évszázada fennmaradt egyetemek (mint a tudás helyszínei) állnak, amellyel szemben a just-in-time publikációs elvárások (*Derek*

Gregory megfogalmazása arra a gyakorlatra vonatkozik, hogy a szerzőktől cikkeik irodalomjegyzékében friss publikációk citálását várják el), a szűklátókörűség, valamint a kutatási témák kontextualizálásának hiánya vagy elégtelensége helyezkednek el. Ahogy *Anssi Paasi* megfogalmazta, túl sok ember ír túl sok mindent, amely iránt viszont kevés ember érdeklődik. A szimpóziumsorozat egésze mindenesetre példát mutat abból az *Ariane Berthoin Antal* által javasolt proaktív magatartásból, hogyan lehet néhány tucatnyi ember tudását összegyűjtve elérni, hogy az ott megjelentek differenciáltabb és szélesebb körű tudással távozzanak Heidelbergből. A szerzőket és előadásait a tanulmánykötetek révén pedig a szélesebb szakmai közösség is megismerheti.

Jegyzet

¹ A szimpóziumsorozat programja és az előadások absztraktjai a <http://www.knowledgeandspace.uni-hd.de/> oldalon érhetők el.